

האם לבנון בדרך למלחמת אזרחים?

ד"ר עמרי ניר

בשבועות האחרונים גברה המתיחות בלבנון בעקבות פרץ של אלימות שהחל עם הריגתו של בכיר בכוחות ביטחון הפנים, וסאם אל-חסן בפיצוץ מכונית תופת. גל של התפרעויות ועימותים החל בין ציבור מחנה "14 במארס", האנטי-סורי, לבין כוחות הביטחון ותומכי סוריה בלבנון, ממחנה "8 במארס", המחנה המרכיב את הממשלה הנוכחית בראשות נגיב מיקאטי. בעימותים הללו נהרגו מספר אנשים בערים טריפולי, צידון ובירות. כמו כן, אלפים יצאו להפגין מול בניין הממשלה (הסראיה) במרכז הבירה. חלקם אף ניסה, בלא הצלחה, לפרוץ את מחסומי המשטרה והצבא ולהשתלט על הבניין.

ארועים אלה חרגו מרמת האלימות לה הורגלו הלבנונים מאז ההתלקחות האלימה הקצרה במאי 2008. הסיבה העיקרית למתיחות הנוכחית היא זליגת הסכסוך בסוריה לתוך לבנון. מאז נסוג צבא סוריה מלבנון באביב 2005, ניסה משטר בשאר אסד לשמור על האינטרסים שלו בעזרת בני בריתו הלבנונים ממחנה "8 במארס" ובעזרת סוכנים בכל המגזרים. במשך כשלוש שנים נפגעו בזה אחר זה שורה של מתנגדי סוריה המזוהים עם מחנה "14 במארס" - פוליטיקאים, עיתונאים, ואנשי ביטחון – כנראה בשליחות המשטר מדמשק. במקביל חוותה לבנון משבר פוליטי ששיתק את פעילות הפרלמנט והממשלה למשך שנה וחצי. מסכת ההתנקשויות הסתיימה במאי 2008 בהתלקחות אלימה בת כשבוע בין תומכיה של סוריה בלבנון למתנגדיה. היתה זו הפעם הראשונה מאז סיום מלחמת האזרחים ב-1990 שחזבאללה הפנה את נשקו כלפי גורמים בלבנון, והביאה להכרעה מהירה וחד-צדדית לטובתו ברחוב. אירועי מאי 2008, שגבו מעל 80 הרוגים, הסתיימו בחתימה על הסכם דוחא, שאילץ את מחנה מתנגדי סוריה לותר על דרישות עליהם עמדו במשך כל חודשי המשבר. מסקנתם העיקרית של מנהיגי מחנה "14 במארס" מהאירועים הייתה שאין מנוס מחזרתה, גם אם החלקית, של סוריה לזירה הפוליטית הלבנונית כגורם מרסן יחידי לכוחה העולה של חזבאללה ולנשקה. בעקבות כך הופשרו היחסים בין אישים בולטים במחנה "14 במארס" למשטר הסורי, ביניהם סעד חרירי וואליד ג'נבלאט. בהמשך אף הוביל התהליך לכינון יחסים דיפלומטיים רשמיים בין סוריה ללבנון בשלהי 2008, לראשונה בהיסטוריה של שתי המדינות.

תפנית שלילית ביחסי שתי המדינות חלה בעקבות הפלת ממשלת האחדות בראשות סעד חרירי בהצבעת פרלמנט בתחילת 2011. ביוני אותה שנה, הוקמה לראשונה מאז "המפץ הפוליטי" של 2005 ממשלה שאינה כוללת את שני המחנות, אלא מבוססת אך ורק על מחנה תומכי סוריה בלבנון. הקמת הממשלה היתה תוצאה של מאמצים אינטנסיביים של המשטר הסורי, שביקש להבטיח ממשלה אוהדת בלבנון עם פרוץ הארועים האלימים בסוריה, ובמיוחד לקראת מינויה של לבנון לנשיאה זמנית של מועצת הביטחון בספטמבר.

מאז עלתה בהדרגה המתיחות ובעקבותיה גם רמת האלימות, כפועל יוצא של חידוד חילוקי הדעות בין שני המחנות סביב כמה נושאים עיקריים. מספר הפליטים הסורים שברחו ללבנון הגיע בתחילת נובמבר 2012, ל-106 אלף ועורר ויכוח סביב שאלת היחס כלפיהם. בתוך כך נחשף הסיוע הצבאי של חזבאללה לכוחותיו של אסד בסוריה ושר לשעבר, מישל סמאחה, אף נעצר בחשד להברחת חומרי נפץ במכוניתו ללבנון, ככל הנראה בשליחות סוריה כחלק מניסיון לארגן פיגועים נגד המחנה האנטי סורי. בנוסף על כך נחטפו אזרחים לבנונים בסוריה על ידי צבא סוריה החופשית, ומנגד גם על ידי כוחות המשטר הסורי בתוך לבנון. חטיפות אלו יצרו גל של חטיפות נגדיות מצד קרובי הנחטפים הלבנונים במטרה לשמש קלפי מיקוח. במקביל גם פרצו עימותים מזויינים בעיר טריפולי שבצפון המדינה, בין כנופיות פרו-סוריות מהשכונה העלווית ג'בל מחסין, לכנופיות אנטי-סוריות מהשכונה הסונית באב אל-תבאנה, וגבו מספר הרוגים. ארועים אלו יצרו תחושה של חוסר שליטה של ממשלת לבנון במצב הבטחוני ההולך ומדרדר.

הסיבה השנייה לעליית רף האלימות בשבועות האחרונים היא רציחתו של וסאם אל-חסן, שהיה מקורב מאד למשפחת חרירי המנהיגה את המחנה האנטי-סורי. אל-חסן היה בעברו ראש צוות האבטחה של ראש הממשלה רפיק חרירי שנרצח ב-2005 ואף תרם לחקירת ההתנקשות בו, כמו גם לחקירת רציחתו של קצין משטרה שחשף את מעורבות חזבאללה בהתנקשות. אל-חסן התקדם במסגרת כוחות בטחון הפנים לתפקיד ראש אגף המודיעין, בדרגה המקבילה לתת-אלוף, ואף הוזכר כמועמד המוביל להחליף בסוף השנה את ראש הארגון, הגנרל אשרף ריפי. גם תרומתו לחקירות נוספות שחשפו את המחנה הפרו-סורי בקלונו תרמו לזיהויו של אל-חסן עם מחנה חרירי. מסיבות אלה היווה מותו מכה קשה לסעד חרירי ותומכיו, ואלה יצאו לרחובות מלאי זעם.

סיבה אחרת להתגברות גל האלימות היא הכרסום המתמשך במעמדה של חזבאללה ברחוב הלבנוני, דבר שחזק את ביטחונם העצמי של אותם גורמים בלבנון המבקשים לנקוט פעולה תקיפה יותר מבעבר כנגד התנועה. כרסום זה נובע ממספר סיבות. ראשית הציפייה שמשטרו של בשאר אסד ייפול ובכך תאבד התנועה

משענת פוליטית וצבאית מרכזית שלה. סיבה אחרת היא הפגיעה בתדמית חזבאללה המנסה להסתיר את מעורבותה בלחימה בסוריה, וזאת בניגוד למדיניות המוצהרת של ממשלת לבנון שלא להיות מעורבת במשבר הסורי. ואולם מותם של כמה מאנשי כוח המשימה של חזבאללה בסוריה לפני מספר שבועות, אילץ את התנועה להודות שהחללים אכן מתו במסגרת "מילוי חובתם הג'יהאדיסטית". האיומים מצד האופוזיציה הסורית לפגוע במעוז חזבאללה בפרבר הדאחיה הבירותי, לצד איומים ישירים של ארגונים סלפיים המבקשים להתעמת עם חזבאללה במגרשה שלה, כרסמו גם הם במעמדה הציבורי. לכל אלה יש גם להוסיף את התחזקותו של האסלאם הפוליטי הסוני במזרח-התיכון כולו, עם הצלחתן של "האחים המוסלמים" וגרורותיה בבחירות שנערכו בכמה ממדינות ערב בעקבות ה"אביב הערבי". גם הודעת חזבאללה כי היא האחראית לשיגור המטוס ללא טייס לשטח ישראל לפני כשבועיים, החזיר למוקד הויכוח בלבנון את נושא החימוש של התנועה ואת העובדה שלא שיתפה אף גורם ממלכתי בצעד הזה. הפעולה נתפסה על ידי ראשי המשטר הלבנוני, ובכלל זה הנשיא מישל סלימאן, כחזרה על הצעד הפרובוקטיבי של חזבאללה שהביא לפרוץ מלחמת 2006 ושעורר בזמנו ביקורת קשה. לבסוף, גם החשש שחזבאללה תגרור את לבנון כולה לתוך עימות אזורי בין ישראל לבין איראן, מדרבן פוליטיקאים לבנונים לצאת נגד התחמשות התנועה והפגנת המדיניות העצמאית שלה.

אפילו בקרב העדה השיעית עצמה גוברת הביקורת על הנהגת חזבאללה בשל התחושה של הובלת השיעים לעימות ישיר מול הרוב הסוני בסוריה ועל עצם התמיכה ברוזן המדכא את עמו, בניגוד למסורת הפוליטית השיעית. ביקורת זו באה לביטוי בבלוגים שונים ובהתבטאויות של מתנגדיה הקבועים של חזבאללה בקרב השיעה הלבנונית, כמו השיח' עלי אל-אמין. השחיקה במעמדה הציבורי של חזבאללה יוצר רושם שהסטטוס קוו בעשרים השנים האחרונות השתנה, ושעתה היא פגיעה מבעבר. תחושה זו היא שהעלתה את הביטחון העצמי בקרב מחנה "14 במארס" כשיצא בשבוע שעבר לרחובות.

הסיבה הרביעית לפרץ האלימות הנוכחי היא תחושת "הדז'ה וו" שפקדה אזרחים לבנונים רבים, שצורת ההתנקשות בוסאם אל-חסן ועוצמתה הזכירו להם את ההתנקשות ברפיק אל-חרירי בשנת 2005. רבים מהם נשמו לרווחה ביוני 2008 כאשר הפלגים הלבנונים חתמו על הסכם דוחא, שהביא לסיום תקופה בת שלוש שנים של התנקשויות נגד אישי המחנה האנטי-סורי. ההתנקשות לפני כשבועיים החזירה את הלבנונים למציאות הקשה של לפני "הסכם דוחא".

שני אירועים מרכזיים הצפויים להתקיים במחצית הראשונה של 2013 מגבירים מאוד את המתח במדינה: האחד – פתיחתו בסוף מארס של משפט רצח רפיק אל-חרירי בבית הדין הבינ"ל המיוחד בהאג וזאת ללא נוכחותם של החשודים מחזבאללה, נגדם הוצאו צווי מעצר על ידי בית הדין המיוחד שחקר את ההתנקשות. השני – הבחירות לפרלמנט הלבנוני הצפויות להתקיים באביב או בקיץ. אך מעל לכל, המערכת הלבנונית שרויה במתח כבד ביחס להשלכות נפילתו האפשרית של המשטר הסורי הנוכחי על לבנון, ובמיוחד על המחנה הפרו-סורי בהנהגת חזבאללה ותגובתו לתרחיש כזה.

לאור כל זאת מתעוררת השאלה, האם לבנון בדרך למלחמת אזרחים נוספת? האירועים האחרונים מלמדים די בברור שהמדינה נמצאת על מדרון חד של אלימות, יותר מבעבר. בחודשים האחרונים חלו שינויים שמעלים את הסיכון להתלקחות פנימית, ובמיוחד חדירתם ללבנון של גורמים סלפיים המעורבים בלחימה בסוריה וכן של נשק המיועד בחלקו לארגוני הג'יהאד העולמי. שינויים אלה יצרו אופציה מסויימת למחנה הסוני בלבנון, עליו מבוסס מחנה "14 במארס", מול יריבו המחנה השיעי ממחנה "8 במארס". מחד גיסא, אם קודם לכן לא היה מי שיערער את ההגמוניה של חזבאללה וצבא לבנון בנושא בטחון האזרחים, הרי שכיום ישנם בלבנון גורמים שיכולים לבצע פיגועים קשים נגד מטרות שיעיות ופרו-סוריות, כולל נגד חזבאללה. מאידך גיסא, אין גורמים בתוך לבנון שיכולים לעמוד בלחימה צבאית מול כוחו של חזבאללה, כך שלחימת מיליציות מהסוג שלבנון חוותה בחמש עשרה שנות מלחמת האזרחים (1975-90), איננה סבירה בשלב זה. גורם אחר שעלול להיסחף לעימותים אלימים הוא המחנה הנוצרי. מאחר והציבור הנוצרי-מרוני מפוצל בין שני המחנות הפוליטיים במדינה, לא מן הנמנע שעימותים מוגבלים יפרצו בשלב כלשהו דווקא באזורים נוצריים. אולם, יש לזכור שכמות הנשק בקרב הנוצרים בלבנון מוגבלת מאוד.

הדיון בשאלת סכנת הדרדרות לבנון למלחמת אזרחים אינו יכול לפסוח על תפקידה המרכזי של חזבאללה. על פניו אין הגיון מבחינת התנועה השיעית להיגרר לעימותים בתוך לבנון. אלה עומדים בסתירה למדיניותה בדרך כלל והם אף עלולים לסכן את רוב הישגיה. אולם, המצב בסוריה מקרב את חזבאללה לצומת הכרעה לגבי המשך דרכה. המבחן שחזבאללה עומדת בפניו מעורר שתי שאלות לגבי הנהגתה. האחת, עד כמה זו מקבלת החלטות רציונליות תחת לחץ, והשנייה, מהי מידת השפעתה של איראן על החלטותיה. אכן מסתבר שהתנהלות חזבאללה בתקופה האחרונה מצביעה על כך שהנהגתה שוגה בתדירות גדלה והולכת. להטלת כל כובד משקלה של חזבאללה לטובת משטרו של אסד בסוריה, תוך הובלת הציבור השיעי בלבנון לעימות ישיר מול הרוב הסוני בסוריה, עלולה להיות השלכות מרחיקות לכת נגד השיעים בעידן שאחרי אסד. אימוץ

מדיניות עצמאית בסוריה, המנוגדת להחלטת ממשלה שחזבאללה חברה בה, התברר גם הוא כטעות שגבתה מחיר ציבורי מן התנועה על רקע החשדות התמידיים כלפיה סביב שאלת נאמנותה למדינה הלבנונית. גם ההתגרות בישראל עם שיגור המל"ט הזמינה ביקורת מיותרת מבחינת התנועה.

לגבי שאלת מידת השפעתה של איראן על החלטות התנועה, אפשר להניח שלפחות חלק מההחלטות שנידונו לעיל אכן התקבלו באיראן. אם כך המצב, הדבר עומד ניגוד לנטייה בשנים האחרונות לייחס עלייה במשקל ההנהגה הלבנונית של חזבאללה בקבלת ההחלטות על חשבון זו האיראנית. תמונה זו עשויה לחזק קו מתון בהקשר הפוליטי התוך לבנוני, לאור מדיניותה של איראן במשברים קודמים בלבנון. אולם, יש בה כדי לעורר במקביל דאגה מנקודת המבט הישראלית לקראת תפקידה הצפוי של חזבאללה בעימות אפשרי בין ישראל לאיראן סביב סוגיית הגרעין.